

TE TIRA HOU

HE WĀHANGA

Nā Tīmoti Kāretu, Te Toihau o Te Taura Whiri

Nā roto mai i te oriori rongonui a Ngāti Kahungunu
mō tō rātou rangatira, mō Te Umu-rangi, ngā kupu
whakaūpoko o ngā kōrero nei e kī nei,

*‘Tēnei te tira hou tēnei haramai nei
Ko Te Umu-rangi nā Te Whatu-i-apiti’*

ā, ka tīkina atu e Te Kooti ka hurihia kia pēnei kē
te takoto,

*‘Tēnei te tira hou tēnei haramai nei
Nā te rongo pai, nā te rangimārie’*

Heoi anō, waiho ēnā kōrero ki rahaki ka tiki noa atu
ko ngā kupu ‘te tira hou’ hei kupu whakaahua māku
i te hunga e kaha nei te whai, te ako, te whakaako, me
te kōrero i te reo Māori i ēnei rā nei.

Tino kore rawa atu nei e taea te whakahē, te tohe
rānei te kōrero e kī nei e kaha kē noa ake ana te
kōrerotia o te reo Māori i ēnei rā nei i ngā tau rua
tekau, rua tekau mā rima kua pahemo. Kei te tika
rawa atu tērā kōrero.

Ko tētahi kē o ngā urupounamu kia whiua e pēhea
ana nei te āhua o taua reo Māori e kōrerotia nei?

Kāti, me pēnei noa ake pea te whakatau, te urupare
e rere kē ana i te nuinga o te wā!

E kīia mai ana tātou e te hunga mātanga ki tēnei mea
ki te reo, me whai kaikōrero rawa te reo e ora ai. Nā,
kore ana he whakahē i tērā.

Kāti, mai i te huatakitanga o te Kōhanga Reo tae mai
ki tēnei tau, arā te tau 1997, kua neke kē atu i te
kotahi rau mano ngā tamariki kua puta ki te whaiao,
ki te ao mārama, ā, ko te reo Māori tō rātou reo
matua.

Ko ngā pātai, ko ngā ui makihoi kē rānei, ka toko noa
ake ko ēnei. E kōrero Māori tonu ana rātou? Kōrero
Māori ai rātou ki a wai? Pēhea nei te āhua o tō rātou
reo? Pēhea nei te tika o te whakatakoto i te kupu?
Pēhea nei te whānui o te mōhio ki te kupu? He aha
ngā kaupapa kōrero i a rātou ka kōrero Māori?

Mā te āta titiro rawa, mā te āta rangahau rawa i ēnei
āhuatanga e taea ai te kī anei kē, arā kē te mōhio o
te hunga nei ki te kōrero Māori.

E ai hoki ki te rangahautanga o te tau 1995, i tirohia
rā te tatauranga o te ao Māori e mōhio ana ki te
kōrero Māori, ko tōna 163 mano o te hunga pakeke
atu i te 16 ngā tau i kī āe e mōhio ana rātou ki te
kōrero Māori.

Ko te mea kē hei maumaharatanga mā tātou ko te
hunga kōrero Māori tēnei mai i tōna kupu itiiti noa
nei, pōtatutatu nei ki te hunga tino matatau rawa atu.
Nā, ko te pio o te hunga taketake ake nō rātou te reo,
arā, i whāngaia mai koirā te reo matua, te reo tuatahi,
kei tōna āhua 10 mano noa iho nei, ā, oho ana tērā te
tangata i tērā tokoiti.

Ko tāku kē e kī nei he aha kē rā i oho ai i tērā
tatauranga? I tā Richard Benton tatauranga o ngā
tau 1975–77 ko tōna 70 mano nei o tēnei
karangatanga, ka mutu ko te nuinga i neke atu i te 50
te pakeke. Nā, i runga tonu i tērā āhua ka āhua heke
iho tērā tokomaha, ā, e noho nei tōna 10 mano noa
iho nei i roto i te rua tekau tau. Me pēhea kē hoki e
kore ai?

Nā konei ka tiroiro kau noa, ka poreirawa noa ki te
āhua o te reo me tōna kōrerotia puta noa i te motu.
Kei te haere tonu ngā kōrero ko ngā rohe kaha ki te
kōrero Māori ko ērā o Te Tai Tokerau, atu i